

Panaït Istrati

Visat núm. 25

(maig 2018)

per Jaume Vidal Alcover

De pare grec, mare romanesa, *raconteur* en estat pur, recuperem alguns fragments de la 'Notícia de Panaït Istrati' que Jaume Vidal i Alcover va escriure com a epíleg a la segona traducció de *Kyra Kyralina* (Barcelona: Editorial Nova Terra, 1972) firmada per [Xavier Romeu](#), a la col·lecció "J.M." dirigida per Maria Aurèlia Capmany. Completem aquests fragments citats amb informacions relatives a la recepció d'Istrati al nostre sistema literari.

«Panaït Istrati va esser un d'aquells homes de cor –així hauria parlat ell-, novel·lista francès dels feliços vints –més de lluita, per molts d'aquells homes, que no de felicitat-, que tornaren decebuts de la seva visita i estada (1927-1929) a l'URSS. Eren anys difícils, pel Soviet, i Istrati registrava la inquietud: "Quan sóc amb els uns, els descontents, els veig tan lògics en les seves crítiques, que m'arrenquen crits d'indignació; i quan pas la vetllada amb els altres, els oficials, m'argumenten d'una manera, que gairebé m'entren ganes de demanar-los perdó per haver-los tenguts per sospitosos."¹ Havia anat a Moscou, com a convidat a les festes del desè aniversari de la Revolució. Hi anava des de París, i el seu company de viatge era un vell amic, Christian Rakowski, ambaixador de l'URSS a França, rellevat del càrrec i exiliat aquell mateix any per trotskista. Aquestes dades ens donen idea de la situació, dins el món de les lletres i dins el de la política, de Panaït Istrati en el moment de la seva maduresa literària o del seu màxim renom: com a novel·lista francès, prou marcat en idees i en tendències polítiques per esser convidat de manera oficial a unes festes oficials de l'URSS i company i amic d'un trotskista a l'hora de l'afirmació creixent en el poder de Stalin i del stalinisme.»

«Havia nascut el 10 d'agost de 1884 a Baldoivesti, un llogarret prop de Braïla, a les maresmes del Danubi. Braïla és un port sobre aquest riu, i Panaït Istrati és un home de port: amic de la gent desarrelada que constitueix en bona part la població d'un indret portuari i sempre a punt per embarcar-se cap a onsevilla. El viatge era la seva gran seducció; l'assaciava, és segur, de dues coses: de la seva immensa curiositat i de la seva ànsia de llibertat, molt més gran encara. Pere Fox –que, en la seva biografia-novel·la de Panaït Istrati, sembla acceptar com a rigorosament autobiogràfics els escrits del narrador sobre la vida d'Adrien Zograffi –conta, molt significativament, l'escapada de Panaït Istrati, abandonant la seva primera dona: la vida sedentària i segura l'avorreix, l'assentament a una llar i el treball, ordenat i profitós, en una granja el desesperen. Finalment, fugí i la fugida "le aligero el pecho de una pesada carga"². En realitat, aquell primer matrimoni –amb Jeannette Maltus, una militant socialista d'origen jueu- era un infern³. I, d'altra banda, ell fugia de moltes coses: del matrimoni i d'aquella rutina ensopidora d'engreixar porcs i criar aviram, de la misèria d'una Rumania mal, o no gens, alliberada de les servituds feudals, de la guerra...⁴. D'altra banda, anava a cercar dues coses: la cultura occidental a través de la literatura francesa, i el guariment d'una tuberculosi vella i mal atesa.»

«No era el seu primer viatge, ni de molt. Feia més de quinze anys –i encara no havia complit els

trenta-dos- que anava i venia per totes aquelles terres i mars del Mediterrani oriental: El Pireu, Estambul, Beirut, Alexandria, Port Saïd, Nàpols..., sol o amb el seu amic Mikhaïl. El 1913 havia estat a París; poc temps: des del desembre fins a l'abril de l'any següent; i n'havia tornat decebut. Però l'atreia el món francès, com a centre i claror enlluernadora de la cultura occidental. Perquè aquella esquerra ingènua i fervorosa llegia; sobretot llegia; tenia una avidesa quasi agressiva de saber. P. Istrati no era una excepció: llegia sense parar i escrivia a favor dels damnats de la terra" des de les pàgines de *Romînia muncitoare* (Romania obrera), setmanari editat pel partit socialista romanès.»

«Aquest viatge que fa a Suïssa és, però, decisiu. A un sanatori antituberculós coneix un home que arribarà a esser-li mestre, amic i col·laborador: Josué Jéhouda, el qual acaba d'ensinistrar-lo en l'aprenentatge del francès, que Istrati havia començat llegint Fénélon, i li descobreix Romain Rolland, que s'havia refugiat a Suïssa per escapar de la guerra i condemnar-la, de paraula i per escrit, incansablement. Istrati descobreix una afinitat d'esperit apassionant, i, quan ha llegit els deu volums de *Jean-Christophe*, escriu una carta abrindada a l'autor. Rolland no rep la carta d'Istrati, i aquest, un dia de gener del 1921, dins un jardí públic de Niça es talla el coll amb un raor. La carta a Romain Rolland, que Istrati tenia a la capçalera del seu llit d'hospital, arriba finalment al seu destí. El novel·lista francès contesta, l'encoratja a escriure, i tres anys després, el maig del 24, apareix *Kyra Kyralina* i obté un èxit considerable.»

«Diuen si és el millor dels seus llibres, *Kyra Kyralina*. N'hi ha, tanmateix, que s'inclinen per *Les chardons du Baragan*, on la intenció de denúncia és palesa. En tot cas, l'èxit acompanya els llibres successius: *Oncle Anghel* (1924), *Présentation des haïdoucs* (1925), *Domnitza de Snagov*, *Codine* (1926), *Mikhaïl* (1927), *Nerrantsoula* (1927), *Les chardons du Baragan* (1928), etc., fins a *La maison Thüringer* (1933) i *Le bureau de placement* (1933). Aquí comencen a posar-li emperons: diuen que la vena de narrador, líric i apassionat, s'exhaureix. Potser sí; potser les contarelles se li acaben i de llegendes populars o familiars, que havia sentit contar de petit -a la manera que nosaltres hem sentit contar rondalles o les festes d'algun avi singular-, o bé contava la seva pròpia vida, les seves escapades i els seus somnis... I dos anys abans de morir-se, malalt i cansat, no estava per escapades i, tal volta, ja, fins i tot, ni somniava. Ell no sabia inventar una novel·la de cap a peus. No era un novel·lista, ell; era un *raconteur*, un narrador de viva veu, que, si no haguessin estat tan barats el paper i la tinta, se n'hauria anat pels camins a fer-se escoltar de qui bellament hagués volgut, a l'ombra dels arbres, prop d'una font, a la plaça o a les tavernes d'una vila. Perquè comunicar-se amb els homes, això sí que li agradava, aquesta era la seva il·lusió: portar-los una mica d'alegria, de bellesa, de poesia, de veritat, de conhort, donar-los a conèixer l'amor i la llibertat.»

Escriu en francès, però els temes de la seva obra són romanesos o relacionats amb el món agitat i turbulent de la Mediterrània oriental i especialment dels seus ports. Braïla, primer, i llavors Alexandria, Atenes, El Caire, Anatòlia, el Líban, són els seus escenaris. Va d'un port a l'altre, de l'un a l'altre país, tan fàcilment com nosaltres anem pels diversos barris de la nostra ciutat. Per a ell no hi ha distàncies ni fronteres. Els esdeveniments històrics del seu temps -la unió dels principats romanesos i la constitució de Romania en Estat i després en regne, les guerres de Turquia i dels Estats occidentals contra Rússia (que tenen per escenari el seu país o els encontorns), la mateixa revolució d'Octubre, etc.- l'afecten d'enfora i és només un ressò llunyà el que en trobam en la seva obra. Podria haver fet seves aquelles paraules que exclama el poble de la tragèdia romana: "Tant se me'n dóna, de les disputes dels tirans!".»

«Els seus personatges són gent lliure, desarrelada, nòmada, revoltada, sofrida, solitària i, per tant, àvida de companyia i d'amor, quan no són ja, fatalment, naufragats en una mar d'escepticisme i de desdenys. Són *vauriens*, *voyous*, perquè en el món només aquests són dignes d'estimació i de respecte. Tanmateix, unes certes garanties són exigibles: cal ser un *voyou honnête*, com és Mikhaïl, quasi l'heroi del cicle; però cal, sobretot, ser un home lliure. És tota una moral d'aventurer. Els amics, diu a *Le pêcheur d'éponges*, s'han d'ajudar l'un a l'altre, però no massa, perquè no s'avesin a

confiar del tot en algú i deixin de valer-se per si mateixos. L'esplèndida mare de *Kyra Kyralina* aconsella els seus fills que visquin plenament la vida, però que la visquin segons llurs propis gusts i de manera que no tenguin cap motiu de recança el dia del Judici Final. Del mateix llibre és la reflexió sobre la bondat: que la d'un sol home és més poderosa que la maldat de mil.»

«L'encís d'una tal filosofia és innegable, i les narracions de Panaït Istrati, que n'estan impregnades, per força ha de ser enciseres del tot. Però la bona llei d'aquest encís es fa palesa, literàriament parlant, en l'enorme capacitat narrativa d'aquest gran déclassé. "És un narrador nat", diu Romain Rolland en la presentació de *Kyra Kyralina*, un narrador que, "una vegada començada una història, no sap ningú, ni tan sols ell mateix, si durarà una hora o bé mil i una nits". I tant és que conti les tribulacions de Stavro a la recerca de la seva germana Kyra, que faci, a *Mikhail*, un dels més entusiastes panegírics de l'amistat que mai s'hagi vist en lletra de motllo, com que descrigui la picaresca dels haiducs, un desbordament del Danubi, la misèria dels pobles orientals o s'exalti en lirismes sobre els paisatges i les contrades que estima.»

«El problema social, el degué colpir molt d'hora. La seva mare feia de jornalera a fora casa perquè ell pogués viure decentment i anar a l'escola. Això per una banda: la impossibilitat de continuar estudiant quan calia sortir de l'escola primària i posar-se a treballar; per l'altra banda, la seva condició de fill il·legítim, i, el que és pitjor, de pare grec, en un país que, a força de ser envaït i ocupat per tots els pobles dels voltants -búlgars, hongaresos, turcs, grecs, russos-, ha arribat a tenir un sentit agut de l'intrusisme, a rebutjar l'extern quasi d'instint -de manera consemblant a la Mallorca, tan visiblement envaïda, del nostre temps-, aquestes dues circumstàncies, el fan abraçar la "religió socialista", i és per això, per ventura, perquè abraça el socialisme -i ús aquest mot en el seu sentit més genèric- com a una religió, que no en farà mai qüestió de partit. Istrati serà l'home que no s'adscriu a cap partit. La seva actitud s'expressa clarament arreu, per les seves obres i en la seva vida, i d'una manera rotunda en un dels seus darrers articles: "La meva actitud definitiva és: no adherir-me a res. Què vol dir això? Això significa: ja no crec en cap idea, en cap partit, en cap home"⁵. (Segueix dient que això no vol dir que no cregui en un possible millorament de l'existència humana i que del seu pas pel socialisme ha servat el convenciment que el sistema capitalista és absurd, antihumà, antisocial, etc.).»

«Ell només creu en els homes de cor. (Perquè quan diu que no creu en cap home cal entendre que es refereix a un home de partit, a un líder polític). La relació viva i establerta molt generosament entre els homes, l'amistat, amb una paraula, això és el mite de la seva vida, el seu ídol, l'objecte i l'únic conhort de la seva existència.»

* * *

Panaït Istrati va morir a Bucarest l'any 1935. Tal com havia fet Romain Rolland amb Istrati a França, Istrati va ser introduït a la Península Ibèrica gràcies al periodista i escriptor Pere Foix i Cases (1893-1978). Foix i Cases i Istrati havien coincidit als cercles anarquistes de París, durant els anys vint. Immediatament neix entre ells una profunda amistat, literària, política i també intel·lectual, de tal manera que Foix i Cases tradueix (en castellà, per la política anticatalanista del general Primo de Rivera) per primera vegada les seves obres escrites en francès, entre les quals *Kyra Kyralina* (1924) i *Mes départs - pages autobiographiques* (1928), recentment, traduïdes al català; la darrera del francès per [Anna Casassas](#), *Els meus començaments* (Barcelona: editorial minúscula, 2016) i, del romanès *Kyra Kyralina* per Xavier Montoliu Pauli (Barcelona: Edicions de 1984, 2018)

Posteriorment, l'any 1930 Josep Miracle publica a la revista *D'ací d'allà* una breu introducció de l'autor amb una mostra de la novel·la que ell tradueix i que finalment veurà la llum l'any 1938: *El pescador d'esponges*.

En època moderna, ja al caient de la dictadura franquista, Xavier Romeu publica l'any 1972 *Kyra Kyralina* en català, amb l'excel·lent epíleg de Jaume Vidal i Alcover –com hem vist amb els fragments seleccionats. Vidal i Alcover és un apassionat d'Istrati que reuneix al seu fons particular tot el que pot localitzar d'aquest autor. Quinze anys més tard, el 1989 és Lluís Massanet qui publica una nova obra d'Istrati en català: *Domnitza de Snagov*.

Notes

[1](#) De *Vers l'autre flamme*. Citat per M. Jutrin-Klener, p. 83.

[2](#) Foix, p. 39. La biografia de P. I. feta per Foix és una novel·la –i l'autor no s'amaga de fer-ho constar així al subtítol– apassionada i idealista. L'episodi d'aquest primer casament de P. I. no concorda, segurament, amb la realitat. Únicament s'adiu, si de cas, amb el temor que sempre va tenir aquest home inquiet d'esmunyir-se en la rutina de la vida conjugal, com diu M. Jutrin-Klener (p. 74) a propòsit del seu matrimoni amb Anna Munsch.

[3](#) Carta a Romain Rolland, cit. per M. Jutrin-Klener, p. 37, nota 60.

[4](#) Romania era sotmesa des del segle XVIII –i això, a les narracions de P. I., hi és ben reflectit– a tres forces igualment odioses: la dels nobles nadius o boiards, la riquesa i el poder dels quals dataven de l'Edat Mitjana; la dels prínceps grecs, descendents dels marxants anomenats *phanariotes*, que havien començat a infiltrar-se dins el país cap al segle XVII; i la del soldà turc, és a dir, la del règim polític oficial, que, a partir del 1881, organitzarà, en lloc del soldà, un príncep europeu: Carol de Hohenzollern.

[5](#) M. Jutrin-Klener, p. 106.